

Το έργο συγχρηματοδοτείται από την Ευρωπαϊκή Ένωση και το Ελληνικό Δημόσιο

ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΑΝΑΛΥΣΗ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΗ

Μικροοικονομική

Β' ΕΚΔΟΣΗ

Σημείωση:

Το ΕΑΠ είναι υπεύθυνο για την επιμέλεια έκδοσης και την ανάπτυξη των κειμένων σύμφωνα με τη Μεθοδολογία της εξ Αποστάσεως Εκπαίδευσης. Για την επιστημονική αριότητα και πληρότητα των συγγραμμάτων την αποκλειστική ευθύνη φέρουν οι συγγραφείς, κριτικοί αναγνώστες και ακαδημαϊκοί υπεύθυνοι που ανέλαβαν το έργο αυτό.

Α΄ ΕΚΔΟΣΗ

Copyright © 2001

Για την Ελλάδα και όλο τον κόσμο

ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΑΝΟΙΚΤΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ

Οδός Σαχτούρη 16 & Αγίου Ανδρέου, 26222 Πάτρα

Τηλ: 2610 367300 Φαξ: 2610 367350

ΣΥΝΤΕΛΕΣΤΕΣ ΤΟΥ ΔΙΔΑΚΤΙΚΟΥ ΥΛΙΚΟΥ

του τόμου

Μικροοικονομική

Ακαδημαϊκός Υπεύθυνος για την Επιστημονική Επιμέλεια του υλικού

Λούκα Κατσέλη

Συγγραφή

Χρήστος Πιτέλης

Αναστασία Ψειρίδου

Κριτική Ανάγνωση

Γεώργιος Κατσουλάκος

Επιμέλεια στη μέθοδο της Εκπαίδευσης από Απόσταση

Ιωάννα Κωνσταντακοπούλου, Μαριάννα Πασχάλη

Γλωσσική Επιμέλεια

Μαρία – Χριστίνα Λόη

Φιλολογικός Έλεγχος

Παναγιώτα Διδάχου

Καλλιτεχνική Επιμέλεια

Αλεξάνδρα Αμούργη

Ηλεκτρονική Σελιδοποίηση

Πέτρος Ηλιάδης

Συντονισμός ανάπτυξης εκπαιδευτικού υλικού και γενική επιμέλεια των εκδόσεων

ΟΜΑΔΑ ΕΚΤΕΛΕΣΗΣ ΕΡΓΟΥ ΕΑΠ 1997/2001

ISBN: 960-538-309-8

Σύμφωνα με τον Ν. 2121/1993, απαγορεύεται η συνολική ή αποσπασματική αναδημοσίευση του βιβλίου αυτού ή η αναπαραγωγή του με οποιοδήποτε μέσο, χωρίς την άδεια του εκδότη.

Β΄ ΕΚΔΟΣΗ

Copyright © 2008

Για την Ελλάδα και όλο τον κόσμο

ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΑΝΟΙΚΤΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ

Πάροδος Αριστοτέλους 18, 26335 Περιβόλα Πατρών

Τηλ: 2610 367300 Φαξ: 2610 367350

Για τη Β΄ αναθεωρημένη έκδοση επιπλέον των συντελεστών που πραγματοποίησαν την ανάπτυξη του διδακτικού υλικού της Α΄ έκδοσης, εργάστηκαν οι εξής:

ΣΥΝΤΕΛΕΣΤΕΣ ΤΟΥ ΔΙΔΑΚΤΙΚΟΥ ΥΛΙΚΟΥ της Β΄ έκδοσης του τόμου Μικροοικονομική

Ακαδημαϊκός Υπεύθυνος του Προγράμματος Σπουδών

Ιωάννης Κεχαγιάς

Αναπληρωτής Καθηγητής Ελληνικού Ανοικτού Πανεπιστημίου

Συντονιστής της Θεματικής Ενότητας, Επιστημονικός Επιμελητής

Γεώργιος Αγιομυργιανάκης

Καθηγητής Ελληνικού Ανοικτού Πανεπιστημίου

Συγγραφή

Χρήστος Πιτέλης

Καθηγητής Πανεπιστημίου Αθηνών

Αναστασία Ψειρίδου

Λέκτορας Πανεπιστημίου Πατρών

Κριτική Ανάγνωση

Θεόδωρος Λιανός

Ομ. Καθηγητής Οικονομικού Πανεπιστημίου Αθηνών

Γλωσσική Επιμέλεια

Βασιλική Μπουρδάρα

Τεχνική – Καλλιτεχνική Επιμέλεια – Σελιδοποίηση

opusMAGNUM

Συντονισμός ανάπτυξης εκπαιδευτικού υλικού και γενική επιμέλεια των εκδόσεων

ΟΜΑΔΑ ΕΚΤΕΛΕΣΗΣ ΕΡΓΟΥ ΕΑΠ

ISBN: 978-960-538-834-8

Σύμφωνα με τον Ν. 2121/1993, απαγορεύεται η συνολική ή αποσπασματική αναδημοσίευση του βιβλίου αυτού ή η αναπαραγωγή του με οποιοδήποτε μέσο, χωρίς την άδεια του εκδότη.

ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΑΝΟΙΚΤΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ

ΣΧΟΛΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΣΠΟΥΔΩΝ

Διοίκηση Επιχειρήσεων και Οργανισμών

ΘΕΜΑΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ

Οικονομική Ανάλυση και Πολιτική

ΤΟΜΟΣ Α

ΜΙΚΡΟΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ

Β' ΕΚΔΟΣΗ
ΠΑΤΡΑ 2008

Βιογραφικά Σημειώματα

Ο Χρήστος Πιτέλης είναι Καθηγητής του Οικονομικού Τμήματος του Πανεπιστημίου Αθηνών και Director στο Centre for International Business and Management (CIBAM) στο Πανεπιστήμιο Cambridge. Έχει δημοσιεύσει άρθρα σε κορυφαία επιστημονικά περιοδικά και έχει διατελέσει σύμβουλος επιχειρήσεων, κυβερνήσεων και Διεθνών Οργανισμών, όπως UN, EU και USAID.

Η Αναστασία Ψειρίδου είναι μέλος ΣΕΠ του ΕΑΠ στη ΘΕ ΔΕΟ34 από το 2001-2 και Λέκτορας (ΦΕΚ: Μικροοικονομική θεωρία) στο Πανεπιστήμιο Πατρών από το 2003-4. Έχει σπουδάσει οικονομικές επιστήμες στο Πανεπιστήμιο Αθηνών και έχει κάνει μεταπτυχιακές σπουδές (MPhil και PhD) με υποτροφία του Ιδρύματος Λεβέντη στο Πανεπιστήμιο του Cambridge (Queens' College). Διδάσκει μαθήματα Οικονομικής ανάλυσης σε πανεπιστημιακό επίπεδο από το 1998.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Πρόλογος Β΄ αναθεωρημένης έκδοσης	17
--	-----------

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

Εισαγωγικές έννοιες	19
----------------------------	-----------

Σκοπός.....	19
Προσδοκώμενα αποτελέσματα.....	19
Έννοιες-Κλειδιά.....	19
Εισαγωγές παρατηρήσεις.....	20

Ενότητα 1.1

Βασικές έννοιες & υποθέσεις	21
1.1.1 Οικονομικά συστήματα.....	21
1.1.2 Καπιταλισμός: Ένα σχετικά νέο οικονομικό σύστημα	22
1.1.3 Πολιτική Οικονομία και μεγάλοι οικονομολόγοι	24
1.1.4 Πολιτική Οικονομία και σύγχρονη Οικονομική	29
1.1.5 Η καμπύλη παραγωγικών δυνατοτήτων.....	30
1.1.6 Το οικονομικό κύκλωμα	35
1.1.7 Το υπόδειγμα της αγοράς: Ζήτηση και προσφορά.....	36
1.1.8 Πλεόνασμα καταναλωτή και παραγωγού, και οικονομική ευημερία.....	43
1.1.9 Τα υποδείγματα και η συνθήκη ceteris paribus.....	48
1.1.10 Η αποτελεσματική κατανομή των πόρων.....	48
1.1.11 Το «είναι» και το «δέον»	50

Ενότητα 1.2

Τα κύρια στοιχεία της Μικροοικονομικής	51
1.2.1 Διάρθρωση του εγχειριδίου	52
Σύνοψη	53
Παράρτημα	54

Η θεωρία της ζήτησης	57
Σκοπός	57
Προσδοκώμενα αποτελέσματα	57
Έννοιες-Κλειδιά.....	57
Εισαγωγές παρατηρήσεις	57
	Ενότητα 2.1
Η καμπύλη ζήτησης του καταναλωτή.....	59
2.1.1 Τι είναι η καμπύλη ζήτησης.....	59
2.1.2 Πώς μπορούμε να εξαγάγουμε την καμπύλη ζήτησης.....	62
2.1.3 Συνάρτηση χρησιμότητας, οριακή χρησιμότητα, καμπύλη αδιαφο- ρίας	63
2.1.4 Εισοδηματικός περιορισμός	76
2.1.5 Ισορροπία καταναλωτή	80
	Ενότητα 2.2
Η καμπύλη ζήτησης ενός καταναλωτή.....	86
2.2.1 Πώς επιδρούν οι μεταβολές της τιμής στο σημείο ισορροπίας;	86
2.2.2 Πώς επιδρούν οι μεταβολές του εισοδήματος στο σημείο ισορρο- πίας;	89
2.2.3 Αποτέλεσμα υποκατάστασης και εισοδήματος.....	90
	Ενότητα 2.3
Η καμπύλη ζήτησης της αγοράς.....	95
2.3.1 Προσδιοριστικοί παράγοντες της αγοραίας ζήτησης.....	100
2.3.2 Η έννοια της ελαστικότητας.....	100
2.3.3 Ελαστικότητα ζήτησης ως προς την τιμή.....	101
2.3.4 Εισοδηματική ελαστικότητα ζήτησης	109
2.3.5 Σταυροειδής ελαστικότητα ζήτησης	111
	Ενότητα 2.4
Αλγεβρική επίλυση προβλήματος μεγιστοποίησης.....	114
Σύνοψη	120
Παράρτημα.....	121

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

Θεωρία παραγωγής **139**

Σκοπός.....	139
Προσδοκώμενα αποτελέσματα.....	139
Έννοιες-Κλειδιά.....	139
Εισαγωγές παρατηρήσεις.....	139

Ενότητα 3.1

Η έννοια και η συνάρτηση της παραγωγής.....	141
3.1.1 Η έννοια της παραγωγής.....	141
3.1.2 Η συνάρτηση παραγωγής ενός προϊόντος.....	142
3.1.3 Βραχυχρόνια και μακροχρόνια περίοδος.....	143

Ενότητα 3.2

Η παραγωγή στη βραχυχρόνια περίοδο.....	145
3.2.1 Το συνολικό προϊόν στη βραχυχρόνια περίοδο.....	145
3.2.2 Μέσο προϊόν.....	146
3.2.3 Οριακό προϊόν.....	147
3.2.4 Ο νόμος της φθίνουσας απόδοσης.....	149

Ενότητα 3.3

Η παραγωγή στη μακροχρόνια περίοδο.....	154
3.3.1 Συνολικό προϊόν στη μακροχρόνια περίοδο.....	154
3.3.2 Αποδόσεις κλίμακος.....	156
3.3.3 Καμπύλες ίσου προϊόντος.....	161
3.3.4 Οριακός λόγος τεχνικής υποκατάστασης.....	162

Ενότητα 3.4

Τεχνολογική πρόοδος και συνάρτηση παραγωγής.....	166
3.4.1 Ενσωματωμένη και μη ενσωματωμένη τεχνολογική πρόοδος.....	169
Σύνοψη.....	174
Παράρτημα.....	175

Θεωρία κόστους	181
Σκοπός	181
Προσδοκώμενα αποτελέσματα	181
Έννοιες-Κλειδιά.....	181
Εισαγωγές παρατηρήσεις	181
	Ενότητα 4.1
Πώς προσδιορίζεται το κόστος της επιχείρησης	182
	Ενότητα 4.2
Ορισμοί και συμπεριφορά κόστους	185
4.2.1 Συνάρτηση κόστους στη βραχυχρόνια περίοδο	194
4.2.2 Κόστος στη μακροχρόνια περίοδο	198
4.2.3 Σχέση βραχυχρονίου και μακροχρονίου μέσου κόστους:	
Η «περικλείουσα» καμπύλη μέσου κόστους	201
4.2.4 Συνάρτηση κόστους στη μακροχρόνια περίοδο	208
4.2.5 Συνάρτηση κόστους και λήψη αποφάσεων.....	209
	Ενότητα 4.3
Η απόφαση της επιχείρησης για το επίπεδο της παραγωγής της	210
4.3.1 Μεγιστοποίηση του κέρδους.....	210
4.3.2 Πότε κλείνει η επιχείρηση;	216
4.3.3 Η καμπύλη προσφοράς της επιχείρησης	221
4.3.4 Η καμπύλη προσφοράς του κλάδου	223
	Ενότητα 4.4
Μεγιστοποίηση κέρδους και ελαχιστοποίηση κόστους	226
4.4.1 Επιλογή του βέλτιστου συνδυασμού συντελεστών παραγωγής.....	227
4.4.2 Επιλογή του βέλτιστου τρόπου επέκτασης και συναρτήσεις	
κόστους.....	232
Σύνοψη	238
Παράρτημα	239

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5

Τέλειος ανταγωνισμός **247**

Σκοπός.....	247
Προσδοκώμενα αποτελέσματα.....	247
Έννοιες-Κλειδιά.....	247
Εισαγωγές παρατηρήσεις.....	247

Ενότητα 5.1

Η έννοια του τέλειου ανταγωνισμού στη Μικροοικονομική.....	249
5.1.1 Οι υποθέσεις του υποδείγματος.....	249
5.1.2 Η ζήτηση για το προϊόν της τέλεια ανταγωνιστικής επιχείρησης.....	251

Ενότητα 5.2

Η ισορροπία στον πλήρη ανταγωνισμό	255
5.2.1 Η ισορροπία του κλάδου στη μακροχρόνια περίοδο.....	256
5.2.2 Η ισορροπία του κλάδου στη βραχυχρόνια περίοδο.....	261
5.2.3 Σύγκριση βραχυχρόνιας και μακροχρόνιας ισορροπίας κλάδου.....	262
5.2.4 Η καμπύλη προσφοράς του κλάδου	265
5.2.5 Μεταβολές στο κόστος και επαναφορά στη μακροχρόνια ισορροπία.....	269
Σύνοψη.....	274
Παράρτημα	275

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6

Ατελής ανταγωνισμός **281**

Σκοπός.....	281
Προσδοκώμενα αποτελέσματα.....	281
Έννοιες-Κλειδιά.....	281
Εισαγωγές παρατηρήσεις.....	282

Ενότητα 6.1

Μονοπώλιο	283
6.1.1 Η έννοια του μονοπωλίου στη Μικροοικονομική	283

6.1.2	Ισορροπία της μονοπωλιακής επιχείρησης – Με ποια ποσότητα μεγιστοποιεί τα κέρδη της μία μονοπωλιακή επιχείρηση;	284
6.1.3	Η απουσία καμπύλης προσφοράς στο μονοπώλιο	295
6.1.4	Διάκριση τιμών	297
6.1.5	Μονοπώλιο με πολλές εγκαταστάσεις	303
6.1.6	Σύγκριση μονοπωλίου και τέλειου ανταγωνισμού	306
6.1.7	Βαθμός μονοπωλιακής δύναμης	308
6.1.8	Μονοπώλιο και τεχνική πρόοδος	309

Ενότητα 6.2

Άλλες μορφές ατελούς ανταγωνισμού	311	
6.2.1	Γιατί διαφέρουν μεταξύ τους οι διαρθρώσεις των βιομηχανικών κλάδων	311
6.2.2	Μονοπωλιακός ανταγωνισμός	312
6.2.3	Ολιγοπώλιο και αλληλεξάρτηση	316
6.2.4	Ισορροπία χωρίς συνεργασία στο δυοπώλιο	320
6.2.5	Στρατηγική επιχειρήσεων και θεωρία παιγνίων	329
6.2.6	Διεκδικούμενες αγορές-κλάδοι	331
6.2.7	Εμπόδια εισόδου-εξόδου (κινητικότητα)	333

Ενότητα 6.3

Η θεωρία της επιχείρησης	337	
6.3.1	Αγορές και ιεραρχίες	337
6.3.2	Η θεωρία της επέκτασης της επιχείρησης της Penrose	338
6.3.3	Επέκταση των επιχειρήσεων, ιδιοκτησία και έλεγχος, και σκοπός της επιχείρησης	339
Σύνοψη	342	
Παράρτημα	343	

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7

Μικροοικονομική πολιτική, κριτικές και συμπερασματικές παρατηρήσεις	351
Σκοπός	351
Προσδοκώμενα αποτελέσματα	351

Έννοιες-Κλειδιά.....	351
Εισαγωγές παρατηρήσεις.....	352
	Ενότητα 7.1
Οικονομική ευημερία και διάρθρωση κλάδων	353
	Ενότητα 7.2
Μερικές κριτικές και συμπερασματικές παρατηρήσεις	358
7.2.1 Στενότητα υπαρχόντων πόρων.....	358
7.2.2 Μεθοδολογικός ατομισμός.....	358
7.2.3 Στατική και βραχυχρόνια ανάλυση	358
7.2.4 Τέλεια γνώση;.....	359
7.2.5 Κι αν το μέσο κόστος δεν αυξάνεται ύστερα από κάποιο επίπεδο παραγωγής;	359
7.2.6 Μια ικανοποιητική προσέγγιση (παρά ταύτα;).....	359
Σύνοψη.....	361
Παράρτημα	362
Επίλογος	365
Βιβλιογραφία.....	367
Οδηγός για Περαιτέρω Μελέτη	369

Πρόλογος Β΄ αναθεωρημένης έκδοσης

Σκοπός αυτού του τόμου είναι να σας εισαγάγει στις βασικές έννοιες, μεθόδους και αναλύσεις της Μικροοικονομικής. Η Μικροοικονομική Ανάλυση είναι ένας από τους δύο βασικούς κλάδους της Οικονομικής επιστήμης (ο άλλος είναι η Μακροοικονομική). Ασχολείται με την ανάλυση της οικονομικής συμπεριφοράς βασικών οικονομικών μονάδων, κυρίως των καταναλωτών και των επιχειρήσεων.

Για την ανάλυση αυτή χρησιμοποιούμε **υποθέσεις** (όπως το ότι οι οικονομικές μονάδες –καταναλωτές και επιχειρήσεις– προσπαθούν να μεγιστοποιήσουν τη χρησιμότητά τους και τα κέρδη τους, αντίστοιχα) και **εργαλεία** (όπως οι καμπύλες ζήτησης, προσφοράς, κόστους κ.λπ.). Με βάση τις υποθέσεις και τα εργαλεία αυτά, η Μικροοικονομική είναι σε θέση να αναλύει την κατάσταση των αγορών, να **εκτιμά** (π.χ., τι θα συμβεί στην τιμή ενός προϊόντος εάν αυξηθεί η ζήτηση, ενώ η προσφορά παραμένει σταθερή) και να **προβλέπει** (π.χ., ότι στην προηγούμενη περίπτωση η τιμή θα τείνει να αυξηθεί).

Με βάση τα παραπάνω, η Μικροοικονομική αναλύει τις αποφάσεις των επιχειρήσεων για το πόσο προϊόν θα παραγάγουν και σε ποια τιμή θα το πωλούν, σε διαφορετικά διαρθρωμένους βιομηχανικούς κλάδους (π.χ., ανταγωνιστικούς ή μονοπωλιακούς κλάδους). Είναι, επίσης, σε θέση να εξετάζει κάτω από ποιες συνθήκες η συμπεριφορά των οικονομικών μονάδων οδηγεί σε μεγιστοποίηση της γενικής ευημερίας, δηλαδή του γενικού βιοτικού επιπέδου, και το τι μπορεί να κάνει μία άλλη οικονομική μονάδα (το κράτος), για να επιτύχει τον στόχο της μεγιστοποίησης της οικονομικής ευημερίας.

Τα παραπάνω θέματα εξετάζονται στον τόμο αυτόν σε επτά βασικά κεφάλαια. Το πρώτο κεφάλαιο είναι εισαγωγικό. Εισάγει στις βασικές έννοιες, υποθέσεις, και εργαλεία της Μικροοικονομικής. Το δεύτερο κεφάλαιο εξετάζει τη συμπεριφορά των καταναλωτών και τη θεωρία της ζήτησης. Το τρίτο κεφάλαιο αναλύει τη θεωρία της παραγωγής, και το τέταρτο τη θεωρία του κόστους. Το πέμπτο κεφάλαιο εξετάζει τις αποφάσεις περί τιμής και ποσότητας των επιχειρήσεων που δραστηριοποιούνται σε τέλεια ανταγωνιστικούς κλάδους, ενώ το έκτο κεφάλαιο εξετάζει τη συμπεριφορά των επιχειρήσεων σε ατελώς ανταγωνιστικούς κλάδους. Τέλος, στο έβδομο κεφάλαιο εξετάζονται οι συνέπειες περί μικροοικονομικής πολιτικής του κράτους που απορρέουν από την ανάλυση που προηγήθηκε, και παρατίθενται κάποιες κριτικές συμπερασματικές παρατηρήσεις.

Είναι σημαντικό να τονίσουμε ότι η Μικροοικονομική είναι ένα πολύ χρήσιμο εργαλείο για την κατανόηση της καθημερινής οικονομικής πραγματικότητας. Αποτελεί, επίσης, θεωρητικό υπόβαθρο για πολλούς άλλους κλάδους της οικονομικής (για παράδειγμα, της Οικονομικής των Επιχειρήσεων, της Βιομηχανικής Οικονομικής, της Χρηματοοικονομικής και, ακόμα, του Στρατηγικού Μάνατζμεντ). Για τους λόγους αυτούς, είναι ενδιαφέρουσα αλλά όχι τόσο εύκολη όσο άλλα αντικείμενα. Πιστεύουμε, όμως, ότι αξίζει να αφιερώσει κανείς τον χρόνο

που απαιτείται, και ότι τα οφέλη θα είναι μεγάλα. Άλλωστε, η Χρηματοοικονομική, το Στρατηγικό Μάνατζμεντ και άλλες παρόμοιες ειδικότητες που βασίζονται και «χτίζουν» πάνω στο έδαφος της Μικροοικονομικής θεωρούνται γενικά οι ειδικότητες του μέλλοντος, με μεγάλη δυνατότητα επαγγελματικής αποκατάστασης και εξέλιξης. Εν ολίγοις, αν δεν κατανοήσετε τη βασική Μικροοικονομική Ανάλυση, θα είναι δύσκολο να καταλάβετε τα άλλα οικονομικά θέματα.

Προσπαθήσαμε να κάνουμε τον τόμο αυτόν όσο πιο κατανοητό γίνεται, προσαρμόζοντάς τον στις ανάγκες ενός Προγράμματος στη Διοίκηση Επιχειρήσεων και Οργανισμών, χωρίς όμως να αποφεύγουμε σημαντικά θέματα, υποθέσεις, και εργαλεία. Το αποτέλεσμα είναι ένα πλήρες και βατό εγχειρίδιο Μικροοικονομικής που καλύπτει όλα τα ουσιαστικά θέματα με τον κατά το δυνατόν ευκολότερο τρόπο. Η κρίση για το αποτέλεσμα εναπόκειται, φυσικά, σε εσάς, τους αναγνώστες.

Για τη συγγραφή και τη βελτίωση της 2ης αναθεωρημένης έκδοσης επιθυμούμε να εκφράσουμε τις ευχαριστίες μας στους συναδέλφους και στους φοιτητές μας των οποίων τα σχόλια και οι παρατηρήσεις ήταν ιδιαίτερα χρήσιμα. Ειδικά ευχαριστούμε τον καθηγητή του ΟΠΑ Θεόδωρο Λιανό για τη συνεχή καθοδήγηση και τις υποδείξεις του κατά τη διάρκεια της συγγραφής, τον καθηγητή του ΕΑΠ Γιώργο Αγιομυργιανάκη, Ακαδημαϊκό Υπεύθυνο του Προγράμματος ΔΕΟ, για τα σχόλια και τη συμπαράστασή του, την Ήβη Μάρδα για την άψογη διοικητική υποστήριξη που μας προσέφερε, και τη Βασιλική Μπουρδάρα για την πολύτιμη συνεισφορά της στο τελικό αποτέλεσμα (μέρος μόνο της οποίας ήταν η γλωσσική επιμέλεια). Τα διαγράμματα σχεδίασε η Αναστασία Ψειρίδου.

Χρήστος Πιτέλης
Καθηγητής Πανεπιστημίου Αθηνών

Αναστασία Ψειρίδου
Λέκτορας Πανεπιστημίου Πατρών